

УДК 811.161.3'42

**МАСТАЦКІЯ ФУНКЦЫІ НАРОДНАЙ ЭТЫМАЛОГІІ
(на матэрыяле беларускай драматургіі)**

Шубадзёрава Ала Міхайлаўна

дацэнт кафедры агульнага і славянскага мовазнаўства ўстанова адукацыі

“Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова”;

кандыдат філалагічных навук, дацэнт

(г. Магілёў, Беларусь)

kaf_osy@msu.by

Разглядаецца сутнасць народнай этымалогіі як лінгвістычнай з’явы. Акцэнтуюцца ўвага на тытах народнай этымалогіі і яе стылістычных функцыях ў п’есах беларускіх драматургаў.

Упершыню тэрмін “народная этымалогія” быў уведзены ў навуковы ўжытак у 1858 г. нямецкім лінгвістам Ферсманам (E. Förstemann) [1, с. 224] і з цягам часу пачаў шырока выкарыстоўвацца ў многіх мовах. Нягледзячы на шматлікія азначэнні данага паняцця, лінгвістычная сутнасць народнай этымалогіі звязваецца з такой моўнай з’явай, як аналогія, калі “незразумелыя паводле сваёй унутранай формы словы роднай мовы (напрыклад, гістарызмы і архаізмы), а таксама пераважна запазычаныя, іншамоўныя словы збліжаюцца са словамі вядомымі, зразумелымі на аснове адвольных фанетыка-марфалагічных і семантычных асацыяцый. У выніку ўзнікае новая “зразумелая” матывацыя значэння” [2, с. 90].

У навуковай літаратуры побач з тэрмінам “народная (адвольная) этымалогія” ўжываецца і “наўмысная этымалогія”. І хоць два гэтыя паняцці звязаны з адным працэсам – дээтымалагізацыяй, іх неабходна адрозніваць. Калі наўмысная этымалагізацыя выяўляе матываваныя прыметы, пакладзеныя ў аснову наймення, або ўзнаўляе тое, што было ўласціва слову спрадвечна, то народная этымалогія прыпісвае словам неўласцівыя значэнні.

У драматычных творах народная этымалогія з’яўляецца сродкам пабудовы паранамастычных каламбураў, у якіх абыгрываюцца сугучныя, блізкія паводле гучання словы.

Па-новаму асэнсоўваюцца і скажаюцца пераважна іншамоўныя словы, сэнс якіх невядомы персанажам. Часцей за ўсё гэта малаадукаваныя дарослыя і дзеці, якія імкнуцца прыстасаваць незнаёмае ім слова да агульнавядомага. Такого тыпу каламбуры сустракаюцца ў п’есах

К. Крапівы, А. Макаёнка, В. Вольскага і інш.: [Ломцеў (здзівіўся):] *Ух ты! А ён – эрудзіт.* [Дзед Цыбулька:] *Зараз разбяромся, хто эрудзіт.* (А. Макаёнак. Таблетку пад язык.) Або: [Пані Яндрыхоўская:] *Мой сын выконвае тую місію, якую ўсклала на яго айчызна.* [Дзед Бадзьль:] *Пачакай, мы яшчэ патаўком яму гэту місію.* (К. Крапіва. Партызаны.)

Іншыразнародна-этымалагічныя словы вельмі трапна адлюстроўваюць тыя або іншыя з’явы (калі паміж сугучнымі словамі ёсць цесная сэнсавая сувязь). Гэта словы тыпу “набедакурвіла” (“набедакурыла”), “падліцай” (“паліцай”): [Ганна Ісакаўна:] *О! А яны зноў сядзяць, як курыцы. І нічога не ведаюць. Да нашай суседкі, да Мані, прыходзіла міліцыя. Вы не ведаеце чаго? Нешта набедакурвіла?* [Верачка:] *Набедакурыла.* [Ганна Ісакаўна:] *Я правільна сказала. Я ведаю, што я гавару.* (А. Макаёнак. Верачка.) Ці: [Маёр:] *Я хачу цябе ўзяць да сябе на службу, за паліцай.* [Шабанок:] *Што гэта за падліцай.* Нешта нясмачная назва. (А. Кучар. Заложнікі.)

Асабліва натуральна гучаць каламбуры, бабудавання на аснове народнай этымалогіі, у вуснах дзяцей і старых людзей, якія не заўсёды здольны растлумачыць сэнс таго або іншага слова. Аднак у п’есах сустракаюцца і такія калабурныя канструкцыі, дзе драматург, каб дасягнуць камічнага эфекту, знарок супастаўляе сугучныя словы. Параўнаем: [Быкоўскі:] *Шампану прашу бутэльку, чыстага французскага шампану, і закусіць – сігі вядзюнья ў цябе ёсць?* [Карчмарка:] *Жартаўнік вы, пане Быкоўскі, – просіце чаго няма. Я і з роду не чула, каб фігі вядзілі.* [Быкоўскі:] *Не фігі, а сігі, рыба такая...* (Шырока разводзіць рукамі.) *Кім.* (В. Вітка. Шчасце паэта.) І: [Ладавіка (суха):] *За месіра сакратара паўнамоцнага пасла найяснейшай кароны грошы ўнесла курыя.* Зразумелі? *Ку-ры-я.* Не зблытайце з *курыцай.* І не дай вам бог прагаварыцца, што зрабіў гэта я. (У. Халіп. Ратнікі вечнасці.) Калі камізм першага ўрыўка абумоўлены “няведаннем” персанажам значэння слова *сігі*, то ў другім урыўку дзейная асоба разумее сэнс слова *курыя* (“савет заможных людзей з іх падначаленымі”), але наўмысна супастаўляе гэта слова з іншым – бліжкім па гучанні, але розным паводле сэнсу (*курыца*).

Народная этымалогія сустракаецца у паранамастычных бінармах, кампанентамі якіх з’яўляюцца запазычаныя словы і словы роднай мовы. Незразумелыя іншамовныя словы, якія вымаўляюцца персанажамі так, як у мове-крыніцы, суадносяцца дзейнымі асобамі з больш звычнымі для іх фанетычна-падобнымі словамі: [Магдалена:] *Дурны не разумее. А я вось разумю... ну, ведама, ня ўсё, але шмат разумю...* (Ходзіць падскакваючы па сцэне і п’е пад нос.) *Жэ ву зэм, жэ ву задор.* [Гаўдэнт (здзіўлены):] *А гэта ж як? Што ж гэта значыць.* [Магдалена:] *А вось ты не ведаеш, а я*

ведаю: жэ ву зэм, жэ ву задор. [Гаўдэнт:] *Жэвы Сэм, жывы задор... Які задор?* (Ф. Аляхновіч. Шчасьлівы муж.)

Народна-этымалагічныя словы могуць утварацца пры дапамозе:

а) аб'яднання частак двух слоў або выразаў на аснове іх структурнай, функцыянальнай або асацыятыўнай блізкасці (кантамінацыя): [Жывіца:] У цябе *пытанне ці выступленне?* [Іван:] *Запытальнае выступленне. Не згодзен я выкладаць тры мільёны на новую псіхалогію.* (М. Матукоўскі. Наследны прынец.)

Даволі часта кантамінаваныя словы так відазмяняюцца дзейнымі асобамі, што маюць толькі знешняе гукавае падабенства з тымі словамі, ад якіх яны ўтварыліся: [Радые:] *Сёння ў Маскву з афіцыйным візітам прыбыў кіраўнік дзяржавы астравоў Карыцы і Лаўровага Ліста гаспадзін Джэоржэ Крамін Шры.* [Старая:] *Хто прыбыў? Фамілія нейкая?* [Стары:] *Прэзідэнт Дзяржыкарманшырэй з астравоў Карыцы і Лаўровага Ліста.* (А. Макаёнак. Кашмар.) У гэтым каламбуры цяжкія паводле вымаўлення кампаненты іншамоўнага антрапоніма *Джэоржэ Крамін Шры* суадносяцца дзейнай асобай з больш простымі і зразумелымі словамі *дзяржы карманшырэй*, пры аб'яднанні якіх утвараецца аказіянальны антрапонім *Дзяржыкарманшырэй*.

б) раздзяленне лексічных адзінак на састаўныя кампаненты. Гэты прыём удала выкарыстоўваецца ў наступным каламбуры: [Грэйвіц:] *Малайчына! Хаця яшчэ навучыцеся. Але чым пазней, тым лепей... Вас, здаецца, Аляксеям завучь?* [Вагура:] *Ну...* [Грэйвіц:] *Тыповае рускае імя. Вы рускі?* [Вагура:] *Беларус...* [Грэйвіц:] *Значыцца, белы рускі.* (Засмяяўся.) (А. Дудараў. Узлёт.)

Іншы раз для дасягнення камічнага эфекту часткі абыгранага слова знарок скажаюцца: [Лявон:] *Пачакай, Клаўдзія. Што там Міхаіл сказаў? Паўгектара – анахранізм. Што гэта азначае?* [Максім:] *Анахранізм – гэта значыць: а на хрэні яму твае паўгектара.* (А. Макаёнак. Лявоніха на арбіце.)

Такім чынам, калі ў жывой гутарковай мове народная этымалогія часцей за ўсё – памылковае семантычнае збліжэнне слоў, то ў мове літаратурных твораў, яна ўяўляе сабой “творчы акт, які патрабуе ад аўтара не толькі ўмення ўбачыць з’явы з камічнага боку, але і тонкага адчування мовы” [3, с. 65].

Спіс літаратуры

1. Гридина, Т.А., Ченьковский, В. Теория народной этимологии / Т. А. Гридина, В. Ченьковский // Психолингвистические аспекты изучения речевой деятельности. – 2004. – № 2. – С. 223–249.

2. Барандеев А.В. Народная этимология в русской топонимии / А. В. Барандеев // Русский язык в школе. – 2014. – № 5. – С. 90–98.

3. Костюков, В. М. В поисках яркого слова / В. М. Костюков // Русская речь. – 1983. – № 6. – С. 63–65.